

6. Кириченко В.І., Ярошенко О.Г. Структурно-системний аспект побудови навчально-методичного комплексу з хімії для вищої школи // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – №3. – С.69-81.

Наталя КАЗАНШЕНА

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Стаття присвячена проблемам підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів. Характеризується модель вузівської підготовки вчителя до екологічного виховання. Формування професійної готовності вчителя здійснювалося у декілька етапів. У статті висвітлено особливості кожного: мету й завдання, умови їх реалізації, форми й методи, що використовувались в експериментальній роботі.

Проблема покращення екологічного стану планети перебуває в центрі уваги науковців різних галузей. Попри це, важлива роль у вирішенні екологічних проблем належить системі екологічного виховання, якість якої значною мірою залежить від підготовленості педагога до розв'язання завдань екологічного виховання.

Питання підготовки вчителя до екологічної освіти та виховання учнів різного віку розглядається у працях О. Біди, М. Бойчевої, Е. Вайводе, О. Дорошко, О. Іванців, Т. Корнер, А. Некос, Т. Нінової, С. Совгіри, Г. Філатової, О. ернишової та ін. І все ж, незважаючи на наявність значних наукових напрацювань, рівень готовності майбутніх вчителів початкових класів, як свідчить проведений нами констатуючий експеримент [3; 4] та аналіз наукових джерел, є недостатнім.

Мета статті — обґрунтувати модель вузівської підготовки учителя до екологічного виховання школярів з метою підвищення ефективності процесу такої підготовки. Модель дає можливість простежити взаємозв'язки та взаємозалежність компонентів підготовки і дозволяє ефективно покращувати та оптимізувати її.

Процес формування готовності майбутнього вчителя до екологовиховної роботи — складова частина всієї системи професійного навчання та виховання вузу, водночас, йому властиві цілісність та певна відокремленість, наявність чітко визначеної мети, завдань, змісту підготовки, дотримання певних педагогічних принципів та умов, застосування відповідних форм навчально-виховного процесу, методів та прийомів педагогічної діяльності, засобів досягнення визначених завдань підготовки спеціаліста у їх єдності та оптимальному доборі.

Важливою умовою функціонування моделі є чітка орієнтація усіх компонентів на досягнення єдиної мети, що забезпечує цілісність, організованість та дієвість моделі. Метою підготовки вчителя до екологічного виховання учнів є формування професійної готовності їх, яку ми визначаємо як єдність двох взаємопов'язаних складових — особистісної та педагогічної готовності майбутнього спеціаліста. Під особистісною готовністю ми розуміємо цілісне особистісне утворення, що характеризується певним рівнем оволодіння екологічними знаннями, сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишнього середовища і людей та активною життєвою позицією у питаннях вирішення екологічних проблем сьогодення. Педагогічна готовність передбачає наявність системи спеціальних психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, які дозволяють організувати екологовиховні заходи у школі, та внутрішню налаштованість на необхідність їх здійснення.

Професійна готовність, зазначає І. Дичківська, є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти, самоосвіти, виховання та самовиховання. Вона регулює діяльність та забезпечує її ефективність [2, 277].

Ми визначили такі завдання для досягнення поставленої мети:

- формувати основи сучасних природничих та екологічних знань,
- виховувати ціннісне, бережливе ставлення до об'єктів навколишнього середовища як джерела матеріальних та духовних благ суспільства;

- розвивати уміння оцінювати власну діяльність стосовно природного середовища, передбачати можливі наслідки власних дій, приймати правильні рішення та не допускати шкідливих впливів на природу;

- розвивати розуміння ролі та необхідності екологічної культури особистості та суспільства у вирішенні протиріч між природою і суспільством;

- формувати позитивне ставлення до екологічного виховання учнів та бажання здійснювати його;

- формувати знання про мету, завдання, зміст екологічного виховання учнів початкової школи, про форми, методи, прийоми та засоби формування екологічної культури учнів;

- виробляти уміння та навички планувати екологічне виховання учнів початкових класів, добирати відповідні ефективні методи, прийоми, засоби впливу на учнів, організувати екологовиховні заходи, оцінювати власну діяльність з екологічного виховання учнів.

Мета й завдання підготовки вчителя тісно взаємопов'язані із принципами організації процесу підготовки — вихідними положеннями щодо організації навчально-виховного процесу, що визначають основні вимоги до процесу формування особистості, до його змісту, організації, форм, методів та прийомів [5, 46]. Серед основних — принципи цілеспрямованості процесу підготовки, науковості, систематичності та неперервності, концентризму, єдності теоретичної та практичної підготовки, функціональності, наступності, інтеграції, зв'язку з життям тощо.

Перспективними у плані підготовки вчителя ми вважаємо такі напрямки підготовки:

- цілеспрямоване використання потенційних можливостей різних форм навчально-виховного процесу (аудиторної та позааудиторної роботи) та предметів з метою формування складових професійної готовності вчителя до екологічного виховання учнів;

- добір оптимальних методів, що забезпечують формування визначених раніше складових готовності;

- підсилення уваги до формування особистісної готовності студентів та активної позиції у питаннях екологічного виховання школярів;

- введення спецкурсу “Методика екологічного виховання учнів”, який би виконував інтегруючу роль у підготовці спеціаліста;

- забезпечення послідовності та системності у роботі з формування готовності студентів до екологічного виховання учнів під час педагогічної практики у школі.

Визначимо умови організації підготовки:

- врахування сучасних тенденцій розвитку суспільства та екологічної ситуації в державі;

- чітке визначення мети й завдань підготовки;

- єдність навчального та виховного процесів;

- синхронність формування визначених компонентів готовності;

- впровадження педагогічно обґрунтованих ефективних форм, методів, оригінальних підходів до оптимізації навчально-виховного процесу;

- залучення студентів до активної природоохоронної, еколого-просвітницької та екологовиховної діяльності;

- педагогічне керівництво, що забезпечує планування, організацію та контроль процесу підготовки.

З метою послідовного здійснення завдань підготовки та досягнення кінцевої мети у дослідно-експериментальній роботі виділяється декілька етапів: орієнтаційно-ціннісний, навчально-тренувальний, активно-практичний. Кожен етап має чітко визначену мету, завдання, передбачає використання відповідних форм та методів підготовки, що сприяє формуванню визначених складових професійної готовності вчителя до екологічного виховання школярів. Відповідно до визначених принципів, умов підготовки формування усіх складових відбувається синхронно, при цьому часто використовуються подібні методи й форми роботи, але зміст їх обумовлений метою та завданнями кожного етапу.

Орієнтаційно-ціннісний етап підготовки. Основна мета — активізація особистісної готовності до екологічного виховання учнів, формування позитивного ставлення до екологовиховної роботи.

Основні завдання орієнтаційно-ціннісного етапу:

- актуалізація знань про навколишній світ як єдину цілісність, про зв'язки та залежності в ньому, про роль та місце людини на планеті;
- виховання ціннісного ставлення до природи, мотивів природовідповідної поведінки;
- формування знань про вікові особливості школярів, про методи, прийоми, засоби та форми організації виховної діяльності у школі;
- розкриття суті, значення та особливостей екологічного виховання учнів;
- формування інтересу до педагогічної діяльності в галузі екологічного виховання учнів та усвідомлення її значущості.

Реалізація окреслених завдань можлива за умов: максимального використання потенційних можливостей усіх навчальних предметів, передбачених програмою підготовки вчителя; збагачення їх матеріалом, що сприяє формуванню визначених складових професійної готовності до екологічного виховання учнів; добору ефективних форм та методів навчання; забезпечення послідовності та узгодженості у досягненні визначених завдань.

Для досягнення завдань першого етапу підготовки були задіяні практично усі традиційні дисципліни педагогічного вузу. У їх змісті визначено теми або питання, що сприяють формуванню складових готовності вчителя до екологічного виховання учнів. Зокрема, у курсі філософії дається філософське обґрунтування взаємин природи і суспільства, необхідності керування цими взаєминами; формується уявлення про екологічну культуру, екологічну свідомість, з'ясовується їх роль у розвитку цивілізації. У курсі історії України дається історичний огляд формування взаємин людини та природи. Моральна сторона відносин людини і природи розкривається у курсі вивчення основ етики та естетики. З'ясовується роль природи як естетичної цінності, об'єкту естетичної діяльності. У курсах основ конституційного права, політології приділяється увага вивченню нормативно-правового регулювання відносин людини й природи і т.д.

Особлива роль належить дисциплінам природничого циклу. Це основи екології, зоології, ботаніки. Зміст предметів сприяє розвитку знань студентів про особливості й закономірності життя на планеті, про взаємозв'язки у природі, роль природи в житті суспільства, про екологічний стан на планеті та залежність його від діяльності людини тощо. Окремі теми природничих дисциплін мають великий потенціал для формування ціннісного ставлення студентів до природного середовища та мотивів природодоцільної поведінки.

У курсі психолого-педагогічних дисциплін розглядаються вікові особливості учнів, особливості сприйняття ними навколишнього світу, ставлення до об'єктів та явищ природи; студенти ознайомлюються із змістом, завданнями виховання взагалі та екологічного виховання зокрема, формами та методами організації навчально-виховної роботи у школі. Є сприятливі умови для формування інтересу майбутніх учителів до педагогічної діяльності.

Підготовка студентів здійснюється в аудиторних умовах на лекційних, семінарських, лабораторно-практичних заняттях вищевказаних курсів. Водночас, досягненню завдань орієнтаційно-ціннісного етапу підготовки сприяє організація позааудиторної діяльності студентів: організація навчально-виховних екскурсій, перегляд відеофільмів про природу, залучення до організації та проведення святкових вечорів, конкурсів стендів та плакатів, фотовиставок на природничо-екологічну тематику, залучення до участі у природоохоронних акціях тощо.

Навчально-тренувальний етап. Мета — цілеспрямована підготовка студентів до екологічного виховання, що передбачає формування знань про сутність екологічної культури учнів, мету, завдання, особливості форм, методів, прийомів, засобів екологічного виховання, елементарних умінь забезпечення екологічного виховання та відповідних ціннісно-мотиваційних орієнтацій.

Завдання навчально-тренувального етапу:

- формування цілісних знань студентів про роль, мету, зміст, завдання, особливості екологічного виховання учнів, про сутність та структуру екологічної культури особистості;
- розвиток стійкого інтересу до екологічного виховання учнів, бажання здійснювати його;
- теоретичне ознайомлення із формами, методами, засобами екологічного виховання школярів;
- формування елементарних умінь планування та організації екологовиховних заходів;
- систематизація набутих теоретичних знань, елементарних практичних умінь стосовно екологічного виховання школярів.

Розв'язання встановлених завдань навчально-тренувального етапу здійснювалось під час лекційних та практичних занять з різних дисциплін. Значна увага приділялась предметам природничого та психолого-педагогічного циклів. Підготовча робота здійснювалась також у позааудиторній праці, під час пасивної педагогічної практики у школі. Основними формами та методами роботи є лекції, семінарсько-практичні, лабораторні заняття, ділові та рольові ігри, тренінги, педагогічні задачі, аналіз педагогічних ситуацій, аналіз підручників, уроків, екскурсії, організація конкурсів, святкових вечорів тощо.

З метою поглиблення та систематизації теоретичних знань і практичних умінь студентів, розвитку спрямованості особистості на екологічне виховання школярів та формування цілісної професійної готовності до екологічного виховання школярів впроваджено спецкурс "Методика екологічного виховання".

Спецкурс є своєрідною проміжною ланкою між теоретичною підготовкою на аудиторних заняттях, у позааудиторній роботі та практичною підготовкою в реальних умовах школи.

При розробці спецкурсу враховувались основні завдання:

- актуалізувати опорні знання та уміння студентів в галузі охорони природи;
- виховувати ціннісне ставлення до природи, розвивати мотиви природодоцільної діяльності;
- розвивати знання студентів про суть, мету, завдання, зміст екологічного виховання учнів;
- забезпечувати формування позитивного ставлення до екологічного виховання учнів, переконаності в необхідності цілеспрямованого, систематичного його здійснення;
- розвивати знання про форми, методи, методичні прийоми, засоби екологічного виховання учнів;
- формувати елементарні вміння планувати, організовувати, оцінювати екологовиховну діяльність;
- орієнтувати студентів на здійснення екологічного виховання учнів під час проходження педагогічної практики у школі.

Для забезпечення виконання визначених завдань спецкурсу при побудові програми та розробці змісту спецкурсу враховувались загальнопедагогічні принципи: соціальної обумовленості цілей, завдань, принципи науковості, доступності, послідовності та системності, врахування рівня попередньої підготовки, міжпредметних зв'язків, красназавчий принцип.

Бралися до уваги такі специфічні принципи:

- забезпечення емоційності у засвоєнні навчального матеріалу, що сприяє полегшенню його засвоєння, формуванню позитивного ставлення до навчання, до природи та екологовиховної роботи;
- орієнтація на подальшу професійну діяльність в галузі екологічного виховання учнів, з цією метою варто впроваджувати типові та нестандартні педагогічні задачі, які моделюють процес екологічного виховання у школі;
- забезпечення зв'язку з реальністю — передбачає аналіз конкретних прикладів із життя, життєвих вражень, ситуацій, що складаються у житті, під час педагогічної практики у школі, на основі яких робляться висновки, виводяться певні закономірності;
- принцип систематизації — спецкурс повинен сприяти закріпленню та систематизації знань, умінь, особистісних якостей студентів, пов'язаних із природоохоронною діяльністю та педагогічною діяльністю в галузі екологічного виховання.

Критерії відбору матеріалу:

- відповідність змісту меті й завданням підготовки вчителя до екологічного виховання учнів;
- сучасність та наукова достовірність фактичного матеріалу;
- зумовленість змісту визначеною структурою готовності вчителя;
- забезпечення синхронності формування особистісної та педагогічної складових готовності вчителя, особистісних якостей, знань та умінь студентів;
- значущість знань та умінь для подальшого застосування у практичній діяльності.

Розроблена програма спецкурсу передбачає лекційні заняття, спрямовані на розгляд теоретичних основ екологічного виховання, вивчення передумов його розвитку, стану, структури екологічної освіти та виховання в Україні, можливостей та шляхів здійснення

екологічного виховання у початковій школі, теоретичне ознайомлення із методикою екологічного виховання у початковій школі.

Особливу роль відводимо лабораторно-практичним заняттям. Ми намагаємось будувати кожне заняття таким чином, щоб дібрані види роботи студентів сприяли формуванню як педагогічної, так і особистісної готовності. Тобто на заняттях повинна проводитись робота, спрямована на актуалізацію знань студентів з екології, розвиток ціннісного ставлення, любові до природи, стимулювання бажання дотримуватись у власній діяльності правил та норм поведінки. Водночас планувались завдання, мета яких — вчити практично реалізувати комплекс знань, котрі формуємо на лекційних заняттях стосовно організації екологовиховних заходів та стимулювати інтерес і бажання займатись екологовиховною діяльністю.

На лабораторно-практичних заняттях здійснювались аналіз програм, підручників, дитячої літератури, планування та аналіз екологовиховної роботи, екологовиховних заходів; організовувались бесіди, дискусії, розв'язання педагогічних задач, аналіз педагогічних ситуацій, рольові ігри, екскурсії тощо.

Науковий зміст спецкурсу взаємопов'язаний із природничими, суспільно-філософськими, психолого-педагогічними дисциплінами, що вивчались раніше, базується на їх змісті. Але при цьому не дублює їх, а сприяє систематизації та спрямованості знань, умінь, особистісних якостей студентів на виконання завдань екологічного виховання. В той же спецкурс має бути своєрідним підготовчим етапом для педагогічної практики, в ході якої студенти матимуть змогу реалізувати свої знання, вміння.

Активно-практичний етап. Основна мета етапу — практична реалізація знань, отриманих на аудиторних заняттях, цілеспрямоване формування елементів операційного компоненту педагогічної готовності, закріплення та систематизація знань, умінь студентів, необхідних для цілеспрямованої систематичної роботи з екологічного виховання учнів.

Завдання активно-практичного етапу:

- формування практичних умінь цілеспрямовано та послідовно планувати виховну роботу в галузі екологічного виховання учнів відповідно до вікових особливостей учнів, стану екологічної культури класу;

- розвиток умінь добирати відповідні ефективні методи, прийоми, засоби впливу на учнів з метою підвищення рівня їх екологічної культури;

- відпрацювання умінь реалізувати сплановані екологовиховні заходи, застосовувати різноманітні методи та прийоми виховання;

- розвиток вміння майбутніх вчителів об'єктивно оцінювати власну діяльність в галузі екологічного виховання учнів, бачити недоліки та виправляти їх.

Вміння здійснювати педагогічний вплив на учнів ефективно формуються тільки за умови залучення студентів до практичної діяльності, тому особлива роль у процесі підготовки майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів належить педагогічній практиці у школі, в ході якої майбутні педагоги мають можливість закріпити та практично застосувати набуті знання, перевірити можливості засвоєних методів, прийомів, засобів виховання екологічної культури школярів. Водночас, безпосередня участь студентів у навчально-виховному процесі сприяє підвищенню інтересу до педагогічної діяльності, дозволяє побачити недоліки підготовки, стимулює самовдосконалення.

Форми та методи, що використовувались: спостереження та аналіз екологовиховної роботи вчителів, аналіз планів виховної роботи школи, вчителя, планування виховної роботи у класі, організація екологовиховних заходів, бесіди на основі проведених заходів.

Таким чином, проведена дослідна робота дозволяє зробити такі висновки:

1. Усі складові розробленої моделі підготовки вчителя до екологічного виховання учнів перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

2. Наступність у виконанні завдань підготовки, взаємоузгодженість форм, методів навчально-виховної роботи, засобів їх реалізації, відповідність їх визначеним принципам, умовам забезпечують поступову і цілеспрямовану підготовку майбутніх вчителів до екологічного виховання учнів від початкового ціннісно-мотиваційного орієнтування через теоретичне оволодіння методикою екологовиховної роботи до практичного застосування здобутих знань та засвоєних умінь у практичній діяльності в школі.

3. Кожен із визначених етапів підготовки — відносно самостійний блок, має свою мету, спрямований на виконання конкретних завдань, передбачає використання відповідних форм, методів, засобів. Водночас етапи не можна розглядати як окремі, непов'язані між собою фрагменти. Усі вони спрямовані на засвоєння, відпрацювання та вдосконалення визначених складових готовності майбутнього педагога до екологічного виховання учнів і забезпечують послідовність та наступність в оволодінні студентів системними знання та вміннями, сприяють їх збагаченню, поглибленню, формуванню відповідних особистісних якостей майбутнього педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарева Л. Модель організації навчального тренінгу у вищому навчальному закладі економічного профілю // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2005. — №4. — С. 58–66.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. — К.: Академвидав, 2004. — 352 с.
3. Казанішена Н. В. Аналіз складових готовності студентів до екологічного виховання школярів // Збірник матеріалів науково-практичної конференції до 100-річчя від дня народження К.І.Геренчука “Наукова спадщина К.І.Геренчука у контексті природничих досліджень”. м.Кам'янець-Подільський, 14-16 грудня 2004р. — Кам'янець-Подільський: “Аксиома”, 2005. — С. 47–57.
4. Казанішена Н.В. Екологічна освіта та проблеми взаємовідносин людини і природи / Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів, присвяченої 85-й річниці від дня створення університету, 2–4 жовтня. Випуск 2. Том 2. — Кам'янець-Подільський, 2003. — С. 133–134.
5. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології: Навчальний посібник. — К.: Українська енциклопедія, 1995. — 253 с.

Микола МАЦИШИН

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено аналізу професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників та його особливостей у навчальному процесі НАДПСУ. Курсант, навчаючись в академії, опановує професійними знаннями, вміннями, навичками. Від того, наскільки буде успішним цей процес, залежатиме успішність професійного становлення майбутніх офіцерів-прикордонників.

Сьогодні у Державній прикордонній службі України інтенсивно відбувається реформування системи освіти. В контексті цього процесу вдосконалюється навчально-виховний процес у Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького (НАДПСУ). Нині навчально-виховний процес в цьому військовому ВНЗ — це органічна єдність навчання, виховання і розвитку особистості курсантів, спрямована на набуття ними системи знань, умінь і навичок, накопичення соціального досвіду, формування і розвитку якостей, необхідних для професійної діяльності за посадовим призначенням; це система цілеспрямованої планомірної навчальної і виховної діяльності керівного та професорсько-викладацького складу, активна пізнавальна робота курсантів, що ґрунтується на взаємозв'язку викладання та навчання, виховання і розвитку. Формування активно діяльної, творчо мислячої та інтелектуально розвиненої особистості, якісна професійна підготовка офіцера-прикордонника є головним напрямком навчально-виховного процесу в академії.

Навчаючись у НАДПСУ, курсанти опановують професійними знаннями, вміннями, навичками. Від того, наскільки успішним буде цей процес, залежить успішність їхнього професійного становлення.

Наукові аспекти навчання і виховання курсантів військових ВНЗ широко відображені в роботах багатьох педагогів і психологів. У своїх працях В. Балашов, А. Барабанщиков, Л. Боровик, О. Вальчук, М. Вознюк, П. Городов, В. Давидов, О. Діденко, Д. Іщенко, В. Кельбя, І. Новак, Д. Таушан, В. Чернявський та інші розглядали професійну підготовку майбутніх офіцерів у навчально-виховному процесі. Дослідження суті професійного становлення курсантів представлене в роботах І. Біючинського, В. Бондар, В. Гавріщука, М. Попова,